

DOBNA DISKRIMINACIJA: ISKUSTVA STARIJIH OSOBA

SILVIA RUSAC, ANA ŠTAMBUK, JELENA VERIĆ

Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada, Zagreb, Hrvatska

Izvorni znanstveni rad

UDK: 316

Autor za dopisivanje: Doc.dr.sc. Silvia Rusac, Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada, Nazorova 51, Zagreb, Hrvatska; e-mail: srusac@pravo.hr

Sažetak: Istraživanja pokazuju da se postotak diskriminacije starijih osoba na temelju dobi kroz godine ne smanjuje. S obzirom na porast udjela starije populacije u svim društvima, čini se važnim istražiti ovu problematiku s različitih aspekata u cilju boljeg položaja starijih i prepoznavanja njihovog doprinosa u društvu. Stoga je cilj ovog istraživanja bio ispitati iskustva i mišljenja starijih osoba o predrasudama i diskriminaciji prema njima. Kvotni uzorak je činilo 12 osoba starije životne dobi (65+) s područja grada Zagreba. Donja dobna granica bila je 65 godina, a gornja 84 godine. Podaci su prikupljeni polustrukturiranim intervjuom. Rezultati kvalitativnog istraživanja ukazuju na: 1) nepovoljan odnos okoline prema starijim osobama (nezadovoljstvo odnosom društva prema starijim osobama te prisutnost predrasuda i diskriminacije prema starijim osobama u svim dobnim skupinama), 2) uzroke diskriminacije starijih osoba (negativni osjećaji kod mladih kao okidač diskriminacije starijih, nedostavno usmjeravanje mladih pravim vrijednostima, neadekvatan odgoj mladih od strane roditelja i škole i način postupanja starijih prema mlađima), 3) predrasude prema starijim osobama (predrasude o karakteru i intelektualnim sposobnostima starijih ljudi) i 4) područja diskriminacije starijih osoba (diskriminacija u pružanju usluga u javnim službama). Stoga je važno raditi na boljoj edukaciji (posebno djece i mladih), neposrednom kontaktu sa starijim osobama (omogućiti susrete za razmjenu iskustava te prenošenja tradicijskih i kulturnih vrijednosti) te boljoj medijskoj prezentaciji starenja i starosti. Također, važno je raditi i sa starijim osobama u smislu njihovog osnaživanja i razvijanja pozitivnije slike o sebi.

Ključne riječi: starije osobe, predrasude, dobna diskriminacija

1. UVOD

Svako stavljanje u nepovoljniji položaj bilo koje osobe na osnovu rase ili etničke pripadnosti, spola, jezika, vjere, nacionalnog ili socijalnog podrijetla, obrazovanja, dobi, zdravstvenog stanja, invaliditeta itd. - predstavlja diskriminaciju. Diskriminacijom se smatra i stavljanje neke osobe u nepovoljniji položaj na temelju pogrešne predodžbe o postojanju osnove za diskriminaciju (Zakon o suzbijanju diskriminacije, 85/2008). Kada govorimo o diskriminaciji na osnovi kalendarske dobi ili ageizmu govorimo o procesu sistematskog stereotipiziranja i diskriminacije starijih ljudi (Dozois, 2006). Dobna diskriminacija je slična rasizmu ili seksizmu, a vodi prema neprihvatanju ili ograničavanju prava starosnih skupina, pri čemu se to ne čini zbog ideoloških, moralnih ili političkih razloga, već isključivo zbog kalendarske starosti (Pečjak, 2001). Uzroci su slični uzrocima ostalih oblika diskriminacija, a radi se o reakciji okoline na vlastiti osjećaj ugroženosti. Dobna diskri-

minacija je i reakcija na frustracije i stresove kojih je puno u svakodnevnom životu kod mlađih osoba ili onih koje su još uvijek radno aktivni. Kada objašnjavamo ovu pojavu, govorimo o sve većoj segregaciji starijeg stanovništva (sve je manje obitelji u kojima nekoliko generacija živi zajedno). To dovodi do slabog poznavanja generacija starijih ljudi, što na kraju vodi do stereotipiziranja i diskriminacije.

Palmore (2001) je istraživao vrste dobne diskriminacije, skupine koje su najviše izložene te prisutnost dobne diskriminacije. Rezultati ukazuju na 20-ak različitih primjera dobne diskriminacije, od onih lakših kao što su vicevi na temelju dobi do onih koji se odnose na uskraćivanje organiziranog smještaja, zdravstvene zaštite i zaposlenja. Što se tiče prisutnosti, više od 3/4 osoba u dobi od 60 ili više godina doživjelo je najmanje jednom dobnu diskriminaciju. Istraživanje iz 2002. godine pokazuje da više od 2/3 zaposlenika u dobi od 45 do 74 godine smatra da se zaposlenici suočavaju s dobnom

diskriminacijom na radnom mjestu te da ti problemi počinju u dobi od 49 godina starosti. Čak 60% njih smatra da su stariji zaposlenici prvi na redu kada dođe do otpuštanja viška radne snage, a oko 80% zaposlenika se slaže da su stariji radnici najviše izloženi diskriminaciji na radnom mjestu te da im je otežano pronalaženje novog zaposlenja (Rix, 2006). U Hrvatskoj je do sada provedeno svega jedno istraživanje na temu dobne diskriminacije, u kojem se ispitivala prezentacija starijih osoba u medijima te se došlo do zaključka da se starije osobe, pogotovo one aktivne ili društveno priznate, relativno rijetko prikazuju u medijima (Perišin i Kufrin, 2009).

Briga za starije osobe je odgovornost čitavog društva, budući da starenje stanovništva djeluje na ukupni gospodarski razvoj, odnosno odnos prema starijoj populaciji utječe na društvenu interakciju, život općenito, zdravstvenu zaštitu, zapošljavanje i socijalnu politiku (Perišin i Kufrin, 2009). Osim posljedica koje ima na društvo, diskriminacija na osnovu dobi blokira bitne mogućnosti za pojedince da se upoznaju, komuniciraju i prijeđu preko razlika "mi protiv njih" (Hagestad i Uhlenberg, 2005). Starije osobe su već navikle da društvo prema njima ima negativna mišljenja tako da se nalaze u opasnosti da i same počnu vjerovati u ta mišljenja i ponašati se u skladu s njima, čime zapravo same sebe dovode u rizik da budu diskriminirane.

2. CILJ ISTRAŽIVANJA

2.1. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja bio je ispitati mišljenja i iskustva starijih osoba o predrasudama i diskriminaciji prema njima na području grada Zagreba kroz dva istraživačka pitanja:

- 1) Kakav je položaj starijih osoba u društvu iz perspektive njih samih?
- 2) Koja područja starije osobe navode kao područja u kojima su se osjećali diskriminirano?

3. METODA

3.1. Uzorak (sudionici)

Istraživanje je provedeno na uzorku od 12 starijih osoba s područja grada Zagreba. Donja dobna granica bila je 65 godina, dok najstariji sudionik

ima 84 godine. Radi se o kvotnom uzorku, budući da su sudionici u uzorak birani na temelju određenih obilježja te svrstavani u podskupine. Svojstva na temelju kojih su sudionici odabrani i svrstavani u podskupine su: spol (7 žena i 5 muškaraca), zdravstveno stanje (6 onih koji su svoje zdravstveno stanje ocijenili dobrim, te 6 onih koji se izjašnjavaju da su kronično bolesni), materijalno stanje (6 s vlastitim prihodima i 6 bez vlastitih prihoda) te oblik stanovanja (4 samaca, 4 koji žive s partnerom, 4 koji žive s obitelji). Razlog odabira baš ovih obilježja je sama pojava koja se ispituje – diskriminacija, pri čemu su obuhvaćene starije osobe koje žive u različitim životnim uvjetima i aranžmanima.

3.2. Način provedbe istraživanja

Istraživanje je provedeno u lipnju 2011. godine u kućanstvima starijih osoba na području grada Zagreba, pri čemu se pazilo da se obuhvate sudionici iz različitih gradskih četvrti. U istraživanje su uključena i samačka kućanstva. U odabiru sudionika koristila se metoda snježne grude. Metoda koju se koristilo za prikupljanje podataka bio je polustrukturirani intervju za čiju se provedbu formuliralo deset pitanja otvorenog tipa isključivo za potrebe ovog istraživanja. Radi boljeg upoznavanja s populacijom obuhvaćenom istraživanjem, od ispitanika su uzeti i sociodemografski podaci. Vrijeme trajanja intervjua bilo je u prosjeku 45 minuta. Prije svakog intervjua sudioniku/ici je objašnjen cilj i svrha istraživanja te je zajamčena anonimnost. Od sudionika je traženo dopuštenje za snimanje intervjua diktafonom.

3.3. Obrada podataka

Pri obradi podataka koristili smo postupak kvalitativne analize - kružnu analizu, koja se sastoji se od 4 koraka: 1. Uređenje empirijske građe, 2. određivanje jedinice kodiranja, 3. otvoreno kodiranje i 4. izbor i definiranje relevantnih pojmova i kategorija. Pod uređenjem empirijske građe podrazumijevamo sažimanje i strukturiranje (parafraziranje izjava). Određivanje jedinice kodiranja - jedinice kodiranja mogu biti: fraze, rečenice, misli, poglavlja, događaji, riječi (mi smo za jedinicu kodiranja odredili rečenicu ili dijelove rečenice). Otvoreno kodiranje sadrži u sebi tri postupka: 1. pripisivanje

pojmovu empirijskoj građi, 2. pridruživanje srodnih pojmova u kategorije i 3. analizu značenja pojmova i kategorija (Mesec, 1998).

4. REZULTATI I RASPRAVA

U tekstu koji slijedi prikazati ćemo kategorije koje smo objedinili u odgovarajuće tematske cjeline neposredno vezane uz postavljene ciljeve istraživanja. Radi lakšeg razumijevanja, dobivene rezultate smo podijelili u nekoliko tema. Svaka tema objedinjuje veći broj kategorija koje su detaljnije opisane: **nepovoljan odnos okoline prema starijim osobama** (*nezadovoljstvo odnosom društva prema starijim osobama, isključivanje starijih osoba iz društva od strane okoline i prisutnost predrasuda i diskriminacije prema starijim osobama u svim dobnim skupinama*); **uzroci diskriminacije starijih osoba** (*negativni osjećaji kod mladih kao okidač diskriminacije starijih, nedostatno usmjeravanje mladih pravim vrijednostima, neadekvatan odgoj mladih od strane roditelja i škole, način postupanja starijih prema mlađima*); **predrasude prema starijim osobama** (*predrasude o karakteru starijih osoba, predrasude o korisnosti starijih ljudi za društvo, predrasude o intelektualnim sposobnostima starijih ljudi*); **područja diskriminacije starijih osoba** (*diskriminacija u pružanju usluga u javnim službama zdravstva i ustanovama socijalne skrbi*).

4.1 Nepovoljan odnos okoline prema starijim osobama

4.1.1. Nezadovoljstvo odnosom društva prema starijim osobama

Rezultati istraživanja pokazali su da starije osobe nisu zadovoljne odnosom društva prema njima. Sudionici smatraju da je došlo do promjena u odnosu prema starijima i da društvo ne poštuje starije osobe, a što je vidljivo iz sljedećih izjava: "...ne poštuju ih kako bi trebalo, kako je to nekada bilo" (6), "Nekada se starije poštivalo, a danas nije tako..." (1), "Ne poštuju nikoga, mi nismo bili takvi..." (2). Međunarodna istraživanja idu u prilog navedenih rezultata. U istraživanju dobne diskriminacije, rezultati pokazuju da se uz stereotipe o bolesti i nesposobnosti starijih osoba, nepoštivanje starijih osoba, pojavljuje kao najčešći oblik

dobne diskriminacije (Palmore, 2001). Iz odgovora sudionika vidljivo je da oni uočavaju promjene u ponašanju društva (prema starijim osobama), koje ih po njihovom mišljenju ne samo da ne poštuje, već ne zna cijeniti njihove zasluge kojima su pridonijeli društvu: "Nikako, uopće se ne odnose prema nama, prema našim zaslugama koje smo dali za ovo društvo..." (3). Razočaranje u društvo vidljivo je i iz sljedećih izjava: "A kako, loše." (2), "Smatram da se društvo jako loše odnosi prema starijim osobama." (6), "Vrlo loše, nikada nije bilo kao sada loše da su se tako ponašali prema starijima... jako teška situacija..." (8). Odnosi s daljnjom i bližom okolinom, odnosno (ne)zadovoljstvo njima svakako utječu na vlastitu procjenu zadovoljstva i kvalitete života. Istraživanje kvalitete života u Republici Hrvatskoj pokazuje da starije osobe u odnosu na ostale dobne skupine iskazuju niže vrijednosti u procjeni vlastite kvalitete i zadovoljstva životom (Šučur, 2007), stoga su rezultati istraživanja očekivani budući da starije osobe nisu zadovoljne položajem u društvu, gdje odnosi s okolinom predstavljaju važan čimbenik.

4.1.2. Isključivanje starijih osoba iz društva od strane okoline

U načine diskriminacije svakako spada: zapostavljanje, ignoriranje, izbjegavanje, manjak interesa za starije osobe. Oni smatraju da društvo ne pokazuje dovoljno interesa prema njima i to na način da su nezainteresirani za starije ljude: "Danas mladi nemaju vremena za stare ili su prezaposleni pa nemaju vremena slušati nas i naše priče" (2), "A što se tiče mlađih, mislim da se oni više drže po strani" (7). Također se osjećaju zapostavljeno: "...mlađi ljudi malo pažnje posvećuju starijim osobama, pomalo ih zapostavljaju." (9), "Znate mladi ne slušaju nas starije..." (1). Kao razlog tome navode manjak međugeneracijske solidarnosti "...Znate ne postoji međugeneracijska solidarnost..." (1), "...mladi za sebe, srednja dob za sebe, mi stari za sebe, kako da kažem, svi mi imamo neke različite misli o drugima." (10), zbog čega smatraju da dolazi do gledanja na starije osobe kao nepotrebne: "Mnogi mladi misle da nas starijih više ne bi trebalo biti, kao da mi njihova mjesta zauzimamo..." (4), "...tako se onda i ponašaju prema starijima kao da su višak..." (9). Upravo je problem manjka međugeneracijske solidarnosti prepoznat i od strane

Vlade Republike Hrvatske koja je donijela u svrhu poticanja razvoja solidarnosti među generacijama *Program razvoja usluga za starije osobe u sustavu međugeneracijske solidarnosti od 2008. do 2011.* Prema navedenom Programu, njegujući međugeneracijsku solidarnost mi pridonosimo stvaranju uvjeta za dostojanstveno življenje starijih ljudi, ostvarivanje njihovih prava, zatim osiguranje neovisnosti, a što je posebno važno, radimo na promicanju društvene uključenosti i aktivnog sudjelovanja u odlučivanju o vlastitom životu i životu zajednice.

4.1.3. Prisutnost predrasuda i diskriminacije prema starijim osobama u svim dobnim skupinama

Sudionici istraživanja prepoznaju diskriminirajuće ponašanje među svim dobnim skupinama, što bi značilo da i same starije osobe diskriminiraju članove svoje dobne skupine: “*Mislim da su ponekad čak stariji ljudi bezobrazniji jedni prema drugima.*” (4), “*... pa postoji to i među starijima.*” (9), “*Znate, imate i starijih osoba koje su onako malo bez da poštuju i stare i da im ništa ne odgovara...*” (11). Strana istraživanja pokazuju da negativne predrasude o starijim osobama dijele i mladi i osobe srednje dobi te starije osobe (Bowd, 2003). Slične rezultate je pokazalo i istraživanje stereotipa o starijim osobama u kojem su ispitanici bili također podijeljeni u tri grupe (mladi, srednja dobi i stariji). Sve tri skupine ispitanika su starijim osobama pripisale više negativnih stereotipa (Hummert i sur., 2005). Sudionici našeg istraživanja smatraju da je prisutno nekorektno ponašanje ljudi srednje dobi prema starijima: “*A nisu to samo mladi, eto, vidite što sam sad pričala i za kćer, ona je tako već srednjih godina, dobro nije to diskriminacija, ali je nerazumijevanje potreba nas starijih*” (2), “*...no ima takvih i među srednjom dobi kako bih rekla...*” (6). Ako promatramo srednju generaciju kao tzv. sandwich generaciju, zarobljenu između potreba vlastite djece i ostvarivanja uspješnog roditeljstva s jedne strane, te potreba ostarjelih roditelja i ispunjavanja obveza prema njima, dolazimo do objašnjenja zašto kod srednje generacije dolazi do frustracija koje se manifestiraju prema starijim osobama. Analiza odgovora je pokazala da se sudionici žale i na nekorektno ponašanje mladih prema starijima te nepoštivanje starijih: “*Znate mladi ne*

slušaju nas starije, ipak mi znamo nešto više od njih.” (1), “*...mladi... svakodnevno ih možeš vidjeti... kako se svađaju sa starcima ili su bezobrazni, neodgojeni, bahati*” (1), “*...oni mladi, teenagerska dob.... znaju biti nekorektni u toj dobi.*” (7), “*... no mislim da bi mladi ipak trebali malo bolje poštivati starije osobe.*” (10).

4.2. Uzroci diskriminacije starijih osoba (iz njihove perspektive)

4.2.1. Negativni osjećaji kod mladih kao okidač diskriminacije starijih

Postoje brojni dokazi koji pokazuju da česte frustracije dovode do neprijateljskih ponašanja kod pojedinaca (Simpson i Yinger, 1985). U mnogo slučajeva ta neprijateljska ponašanja ne mogu biti usmjerena prema direktnom izvoru frustracija pa dolazi do prebacivanja neprijateljskog ponašanja na drugu manjinsku skupinu čiji su članovi ranjiviji (npr. starije osobe), tako da oni tada postaju meta za oslobađanje od frustracije. No, kako bi opravdali svoje ponašanje služe se stereotipima protiv čitave grupe unatoč različitostima koje obilježavaju svakog člana grupe (Palmore, 1999). Rezultati provedenog istraživanja su ukazali na uzroke pojave frustracija kod mladih, što je pomoglo u objašnjavanju povezanosti između dobne diskriminacije i nezaposlenosti mladih. Prema mišljenju sudionika mladi su danas nezadovoljni i frustrirani: “*...nisu zadovoljni sami sobom i onda moraju se na nekome iskaliti, a najlakše im je valjda na starijima.*” (6), “*Možda se to kod mladih osoba pojavljuje da su frustrirani, pa se onda iskaljuju na starijim osobama...*” (7). Također, smatraju da su mladi razočarani zbog nemogućnosti pronalaženja posla: “*... najviše to imate danas što nema posla, što mladi danas ne mogu naći posao.*” (4), “*...ja mislim da je najviše ova neimaština, da je to, nemaju posla pa su razočarani...*” (8). Često doživljavaju starije osobe i kao konkurenciju prilikom traženja posla: “*...što misle da im stariji zauzimaju mjesto...*” (4), “*...mislim ne uzimamo im radno mjesto.*” (7). Ovaj sukob generacija prisutan u svijetu rada, rezultira diskriminacijom slabijih, odnosno starijih osoba. Tako u istraživanju u kojem se ispitala nezaposlenost mladih u Hrvatskoj, kao razloge nemogućnosti pronalaženja posla, mladi između ostalog navode

kao razlog i starije zaposlenike, za koje smatraju da im zauzimaju radna mjesta (Koller-Trbović, 2009). Na navedenu pojavu trebalo bi djelovati mjerama socijalne politike u vidu otvaranja više radnih mjesta, ali i na način da se mlade osobe zaposle kao pripravnici kojima će starije osobe biti mentori.

4.2.2. Nedostatno usmjeravanje mladih pravim vrijednostima

Istraživanje koje je provedeno s učenicima srednjih škola na području istočne Hrvatske pokazuje da mladi po važnosti navode sljedeće vrijednosti: ljubav, zdravlje, prijateljstvo, novac, sloboda, poštenje, obrazovanje te rad, dok s druge strane stariji ističu obitelj, poštenje i prijateljstvo (Bognar, 2007). Rezultati ovog istraživanja potvrđuju navedene rezultate domaćih istraživanja. Dakle, starije osobe smatraju da su mladi usredotočeni samo na sebe i da ignoriraju mišljenje starijih: *“Mladi misle da znaju sve i prepametni su, ne slušaju starije, misle da od njih ne mogu ništa naučiti...”* (2), *“Ja mislim da je jedan razlog u tome što oni smatraju da sve znaju i da je ono što oni znaju najbolje...”* (9). No, kada gledamo što utječe na formiranje različitih vrijednosnih sustava kod mladih, osim sociodemografskih obilježja, kao važan indikator pokazuju se promjene u društvu. Tu spadaju: porast nezaposlenosti, opadanje kvalitete života i širenje potencijalno devijantnog ponašanja, što može utjecati i na promjene u rangiranju različitih vrijednosti kod mladih. Upravo na promjene u društvu/vrijednostima upozoravaju i naši ispitanici. Oni smatraju da su promjene u društvu utjecale na nedostatak temeljnih vrijednosti, što vidimo iz njihovih izjava: *“...no ovo novije vrijeme je nešto okrenulo na prevare, na izmame novca, na krađe...”* (7), *“Ne promiču se više poštenje i pravda, to je izumrlo i eto kuda nas je to dovelo.”* (1). Palmore (1999) navodi da neovisno o razlikama u vrijednosnim orijentacijama mladih i starijih, jedno je sigurno; te razlike mogu dovesti do konflikta među generacijama, a sam konflikt je podloga za nastanak dobne diskriminacije s obje strane.

4.2.3. Neadekvatan odgoj mladih od strane roditelja i škole

Ulogu odgoja u razvoju djeteta i kasnijem formiranju stavova, a time i ponašanja, prepoznali su sudionici ovog istraživanja, koji upravo to navode

kao jedan od uzroka dobne diskriminacije: *“...to je tako loš odgoj da uništava, to je zlo jedno. Kad ih nema tko odgajati...”* (1), *“Ali i odgoj, djeca se trebaju od malena odgajati i učiti lijepom ponašanju...”* (8). Pod neadekvatnim odgojem oni smatraju da se radi o propustu učenja djece pravim vrijednostima: *“Roditelji sami trebaju djecu odgajati da poštuju starije od osobe...”* (2), *“Ima roditelja koji su sve dopustili svojoj djeci... Ne znam što vam tu društvo može učiniti, ako vam to ne ide od kuće, od obitelji da imaju usađeno da poštuju roditelje, da poštuju starije...”* (4). Mladi, prema mišljenju starijih osoba, ne poštuju ni vlastite roditelje, tako da oni niti ne očekuju da poštuju njih: *“Znate što, to vam sve polazi od doma, od roditelja... Ja mislim da prvenstveno oni nemaju poštovanje niti prema svojim roditeljima, a onda niti prema ostalome svijetu jer odgoj polazi iz obitelji...”* (9). Provedena domaća istraživanja govore u prilog mišljenju starijih osoba. Naime, najvažnije uporište pozitivnog razvoja mladih upravo je obitelj (Ilišin i Radin, 2002). U ispitivanju o značajnim osobama za djecu potvrdila se teza da je obitelj u užem i širem smislu najznačajniji odgojni činitelj (Bognar, 2007) tako da navedeno ima utjecaj i na razvoj sustava vrijednosti. Kako bi utjecali na mišljenje i stavove (usvajanje vrijednosti) djece, prvo je potrebno kod roditelja razvijati važnost osobnog primjera za usvajanje pozitivnih vrijednosti kako bi ih djeca mogla usvajati. U prilog navedenom ide i istraživanje koje je provedeno u Srbiji, gdje su ispitanici bili učenici i njihovi roditelji te se došlo do rezultata da je razlika između vrijednosne orijentacije učenika i njihovih roditelja vrlo mala. Dakle, to potvrđuje da roditelji značajno utječu na vrijednosnu orijentaciju svoje djece (Budimir-Ninković, 2004). Stoga je potrebno od samih početaka kod djece usađivati vrijednost poštivanja starijih, poštivanja tuđeg iskustva jednako kao i tolerancije različitosti, prije svega kroz osobni model ponašanja.

Osim roditelja, bitan čimbenik odgoja je i škola koja treba biti mjesto za usvajanje pravih vrijednosti, a što su prepoznali i sudionici u sljedećim izjavama: *“Trebalo bi se raditi na tome da se i u školama uči djecu i... rad s ljudima, odnosi, međuljudska solidarnost...”* (1), *“Treba tu reagirati i škola i poučiti djecu lijepom ponašanju i poštivanju starijih.”* (2). Učitelji su značajni u odgoju

djece te njihov utjecaj na odgoj djece iznosi oko 12%. Stoga nije svejedno da li se i kako u školama radi na promicanju društveno poželjnih vrijednosti (Bognar, 2007). Upravo i naši sudionici navode školu kao mjesto odgoja mladih, tako da škola osim svoje obrazovne treba imati i odgojnu ulogu: *“A trebalo bi se to promijeniti i u školama... To treba početi od malena, znate kako se kaže, grana se savija dok je mlada....”*(6), *“Bilo bi dobro i da se u školama više radi na tome kako se ponašati korektno prema drugima.”*(7) Osim važnosti škole kao mjesta odgoja djece u smjeru usvajanja vrijednosti, potrebno je pokazati kako se kroz edukaciju u školama, mogu promijeniti stavovi i mišljenja mladih o procesu starenja te time utjecati na smanjenje predrasuda i diskriminacije starijih osoba. Naime, već se pokazalo da se mogu promijeniti stavovi o starijim osobama kroz edukaciju o procesu starenja (Glass i Trent, 1980). Dakle, znanje o procesu starenja koje učenici dobiju na nastavi, uz veze i odnose koje izgrade sa starijim osobama imaju presudan utjecaj na njihovu percepciju starijih ljudi (Porter i O'Connor, 1978).

4.2.4. Način postupanja starijih prema mladima

Starije osobe su kao jedan od razloga pojave dobne diskriminacije, naveli i manjak prilagodbe starijih osoba mladima: *“Znate, dosta vam ovisi i o vama samima, kako se postavite, kao se ponašate vi prema drugima, onda će i oni vama tako vratiti....”*(11), *Mislim da se starije osobe možda ne znaju prilagoditi mladima...”*(5). Prilagodba i njezina uspješnost u zavisnosti je od karaktera i obilježja okoline s kojom je u interakciji odnosno na koju se prilagođava (Magnusson i sur., 1975). Pojedinaac je u procesu prilagodbe kao član društva ujedno i objekt očekivanja drugih članova tog istog društva, tako da društvo vrši snažan pritisak na njega da se uklopi, prilagodi, ako želi biti prihvaćen (Ivanov, 2005), što bi značilo da su starije osobe u ovom kontekstu objekti očekivanja od strane mlade populacije. Tumačeći ovaj rezultat, ključno je navesti da ponašanja odgovaraju načinu na koji interpretiramo same događaje, a ne na događaje same po sebi (Calhoun i sur., 1990). Ulogu u interpretaciji pojava oko sebe imaju i vlastiti resursi – vjerovanje u sebe i svoje sposobnosti. Starenje i socijalni kontekst determiniraju jedni druge. Osobe

koje se razlikuju prema vjerovanju u vlastite kompetencije kreirati će i različite socijalne realnosti za sebe unutar iste socijalne okoline (Lacković-Grgin i Čubela-Adorić, 2005).

4.3. Predrasude o starijim osobama

4.3.1. Predrasude o karakteru starijih osoba

Kada govorimo o karakteru, starijim osobama često se pripisuju slijedeće negativne crte ličnosti: konzervativnost, rigidnost, svadljivost, tvrdoglavost, škrtost, egocentričnost, egoizam, ciničnost itd. (Pečjak, 2001). Slična mišljenja imaju i osobe mlađe dobi, odnosno studentska populacija. U istraživanju provedenom na Sveučilištu u Zadru studenti su starije osobe opisali kao senilne (56%), čangrizave (52%), nostalgичne (15%), uplašene od smrti (13%), zaboravne (12%), preosjetljive (12%), tvrdoglave (10%), dok je čestina pozitivnih osobina bila ispod 3% (Lacković-Grgin i Čubela-Adorić, 2006). Strana istraživanja također idu u prilog navedenom, gdje se starije osobe percipiraju kao konzervativni i nefleksibilni (Schaie i Willis, 2001). Naši ispitanici, također, navode da u društvu postoje predrasude kako su starije osobe dosadne: *“Pa da smo dosadni, da stalno pričamo o svojim bolestima i da stalno jedno te isto ponavljamo...”*(2), *“Misle da smo dosadne...”*(9). Postoje predrasude da su starije osobe čangrizave: *“Pa znaju reći da smo čangrizavi...”*(8, 9). Neugarten i suradnici (1973) ističu da pripadnici starije populacije ne čine homogenu skupinu te da ne dijele svi isti tip ličnosti, a što pokazuje upravo longitudinalno istraživanje na uzorku od 700 osoba u dobi između 50 i 80 godina. Istraživači su na temelju dobivenih rezultata formirali četiri osnovna dobna tipa ličnosti: integriranu ličnost, samoobrambenu ličnost, pasivnu (ovisnu) ličnost i neintegriranu ličnost. Može se zaključiti da starost ne nosi nužno sa sobom i negativne crte ličnosti, već da one ovise isključivo o samome pojedincu te njegovu životnom iskustvu.

4.3.2. Predrasude o korisnosti starijih osoba za društvo

Prema rezultatima istraživanja o stavovima i razini svijesti o diskriminaciji i pojavnim oblicima diskriminacije, 1/3 ispitanika smatra da su starije

osobe manje sposobne od mlađih (Bosanac, 2009). Strani autori navode da u društvu prevladavaju mišljenja o starijima kao nesposobnima da doprinesu društvu te time postaju nepotrebni članovi zajednice (Kite i Johnson, 1988, prema Nelson, 2004). Navedeni rezultati stranih i domaćih istraživanja poklapaju se s rezultatima koje smo dobili provodeći ovo istraživanje. U društvu, prema mišljenju starijih osoba prevladavaju predrasude o "besposličarenju" starijih osoba: "Da, oni misle da mi imamo vremena koliko hoćeš, da nemamo što raditi..."(2), te da starije osobe nisu korisne u društvu: "Svatko smatra da starija osoba nije za društvo, da nije za ovo, nije za ono."(10), "Misle da smo ishlapjeli..."(3). Stereotipi kao što su: *Stari ljudi nisu kreativni ni produktivni* (Palmore, 2001) ili *Stariji ljudi su ovisni o tuđoj pomoći* (Keller i sur., 1989, prema Despot–Lučanin, 2003) zajedno s navedenim predrasadama dovode do diskriminacije. Ipak, istraživanja dokazuju suprotno, odnosno govore da stariji ljudi, zaposleni pod normalnim radnim uvjetima, pokazuju da su jednako ili čak i više aktivni u odnosu na mlađe radnike (Rix, 1995, prema Palmore, 1999). Ono što se smanjuje u njihovu radu je brzina obavljanja zadataka (Rhodes, 1983).

4.3.3. *Predrasude o intelektualnim sposobnostima starijih osoba*

Razlike među starijim osobama su vrlo velike te postoje brojni čimbenici koji utječu na brzinu i općenito smanjenje intelektualnih sposobnosti (Pečjak, 2001). Neke od najčešćih predrasuda o starijim ljudima vezuju se upravo za njihove intelektualne sposobnosti (Schaie i Willis, 2001), zatim predrasude vezane uz proces učenja u starosti, npr.: *u starosti se ne mogu naučiti nove stvari* (Palmore, 2001). Navedene predrasude prisutne su i u ovom istraživanju: "Oni misle o nama da smo i manje obrazovani i da manje vrijedimo..."(9), "Mlađe osobe će imati predrasude prema starijima, da se stariji ne razumiju u ove nove digitalne tehnologije..."(7), a što potvrđuju i provedena međunarodna istraživanja koja pokazuju da mnogi ljudi smatraju da su starije osobe prestare da bi se naučile služiti kompjuterom (Ryan i sur., 1992). U istraživanju provedenom s grupom studenata, pri čemu su oni iskazivali svoje stavove o inteligenciji, sposobnosti rješavanja problema te moralnom rasuđivanju mladih, ljudi srednje dobi te starijih osoba,

upravo su starije osobe procijenjene kao one s najnižim intelektualnim sposobnostima (Fitzgerald i Hyland, 1980). Naše istraživanje je pokazalo da društvo prema starijim osobama ima i predrasude o zastarjelosti njihova znanja: "...da pričamo gluposti, vele to ti nije više tako..."(9), "meni moja unuka kada nešto pričam kaže, nije to tako baka, sad je bolje, kao da se ne razumijem ja baš..."(10). Osim o mogućnosti učenja u starosti, predrasude se vezuju i uz sposobnost pamćenja u starosti, odnosno zaboravljanje: "...eto, da smo zaboravni..."(1), "Da zaboravljamo što nam se kaže..."(2), "Znaju nam govoriti kako smo zaboravni..."(4), "Znaju reći za nas starije da smo zaboravni..."(5). Poznato je da se vrijeme reagiranja usporava s dobi te je potrebno više vremena da se nauči nešto novo, no većina tih smetnji ne mora biti rezultat starenja već se može pripisati i bolesti, motivaciji za učenje, naobrazbi te praksi. Iz navedenog možemo zaključiti da starenje ne podrazumijeva gubitak mogućnosti usvajanja novih znanja (Poon, 1995.).

4.4. Područja diskriminacije starijih osoba

Iako naši rezultati pokazuju prisutnost diskriminacije (kada govorimo o javnim službama) starijih osoba u području zdravstva i socijalne skrbi, ono što je zanimljivo je to da su oni ipak zadovoljni pristupom javnim službama te je očito problem u tretmanu samih starijih osoba unutar navedenih službi.

4.4.1. *Diskriminacija unutar zdravstva*

Zdravlje i dugotrajna skrb važan su čimbenik kvalitete života populacije u starijoj dobi. Rezultati istraživanja koje smo proveli pokazuju da se starije osobe prilikom ostvarivanja prava unutar zdravstva susreću s lošim higijenskim uvjetima, lošim tretmanom pacijenta, predugim čekanjem na red za pregled te neljubaznošću medicinskog osoblja: "...morala sam čekati 15 dana da dođem na red..."(7) "...ja nisam dobila adekvatnu pomoć..."(3), "...kada me sestra u bolnici nije htjela primiti..."(10), "To su bili dosta loši uvjeti što se tiče i higijene, ali i odnosa prema pacijentima..."(11). Rezultati drugih istraživanja o stavovima, razini svijesti o diskriminaciji i pojavnim oblicima diskriminacije sukladni su našim rezultatima budući da na pitanje u kojem području su bili diskriminirani, područje zdravstvene zaštite nalazi se na drugome mjestu

(Bosanac, 2009). Podaci objavljeni u Nacionalnoj strategiji razvitka zdravstva za 2006.-2011. od strane Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi Republike Hrvatske pokazuju da je prosjek čekanja na zdravstvene usluge minimalno 64 dana, do maksimalno 559 dana. Samim čekanjem na pregled zdravstveno stanje osobe se može pogoršati te se opravdano postavlja pitanje diskriminacije unutar zdravstvenog sustava. Rezultati istraživanja provedenog u SAD- u potvrđuju da je velik dio zdravstvene zaštite osjetljiv na dob pacijenta, na način da osobe starije dobi teže dolaze do usluga na koje imaju pravo kao i svi ostali (Hagestand i Uhlenberg, 2005). Osim dugih lista čekanja ono što dokazuje prisutnost diskriminacije starijih osoba u zdravstvu su i loš tretman pacijenta te neljubaznost osoblja. Većina istraživanja u kojima su ispitivani stavovi medicinskog osoblja o starijim ljudima pokazuju da zdravstveni djelatnici imaju lošija mišljenja o starijim ljudima od ostalih (Palmore, 1999). Istraživanja pokazuju da 60% starijih od 65 godine ne prima odgovarajuće preventivne zdravstvene usluge (Kane i Kane, 2005).

4.4.2. Diskriminacija u pružanju usluga u ustanovama socijalne skrbi

Sudionici našeg istraživanja govore o diskriminaciji u privatnim domovima za starije i nemoćne što pokazuju navedene izjave: *“Recimo ovi domovi za starije i nemoćne. Privatni su katastrofa, a čovjek je na primjer prisiljen, ako mu se dogodi neko veliko zlo... nema gdje ...”*(4), *“Oni svašta obećavaju, pogotovo u tim privatnim domovima, a onda ništa ne ispune, ništa. Moj muž je bio nepokretan i bio je u Domu i ja sam mu morala svaki dan dolaziti da ga hranim, eto.”*(8). Međunarodna istraživanja pokazuju da postoje situacije u domovima za starije i nemoćne osobe kada se zanemaruje nasilje prema starijim osobama i to u situacijama kada se radi o osobama koje su nemoćne, lošijeg zdravstvenog stanja te slabijeg ekonomskog statusa (Palmore, 1999; 2001).

4.5. Ograničenja istraživanja

Kvalitativni istraživač sam služi i kao ključni “mjerni instrument” tijekom istraživačkog procesa. Za razliku od uobičajenih standardiziranih mjernih instrumenata: unosi svoja tumačenja u materijale dok ih prikuplja, svojim ponašanjem utječe na izvore informacija i istovremeno je pod utjecajem

prikupljenog materijala (Ajduković, 2008). U kvalitativnim istraživanjima uloga istraživača je neposredna, ne samo u planiranju istraživanja, prikupljanju podataka nego i njegovoj analizi i interpretaciji (Ajduković, 2008). Nadalje, dobivene nalaze nije moguće generalizirati zbog malog broja sudionika u istraživanju. Milas (2005) navodi da mali nereprezentativni uzorak sudionika ne dopušta uopćavanje, ali omogućuje dublju analizu s ciljem opisivanja i tumačenja iskustva te prikupljanja novih podataka.

5. ZAKLJUČAK

Rezultati istraživanja ukazuju na postojanje nepovoljnog odnosa okoline prema starijim osobama. Starije osobe smatraju se isključenima iz društva, a prisutnost negativnih mišljenja prema starijim osobama pronalaze u svim dobnim skupinama, dakle i među njima samima. Starije osobe ukazuju na uzroke dobne diskriminacije prvenstveno kod mladih generacija. U prvom redu to su negativni osjećaji kod mladih kao okidač diskriminacije starijih, zatim nedostatan usmjeravanje mladih pravim vrijednostima što možemo povezati sa neadekvatnim odgojem mladih (od strane roditelja i od strane škole) ali i na sebe su preuzeli dio odgovornosti jer smatraju da i starije osobe nemaju često adekvatno ponašanje prema mlađima. Provodeći istraživanje, željeli smo saznati što ispitanici misle koje predrasude društvo ima prema njima. Radi se o predrasudama vezanim uz karakter starijih osoba, korisnost i intelektualne sposobnosti. Kada govorimo o područjima diskriminacije, starije osobe se osjećaju diskriminirano u području zdravstva i socijalne skrbi zbog načina na koji se postupa s njima. No, ipak smatraju da imaju jednak pristup uslugama kao i ostale dobne skupine. Važnost bavljenja dobnom diskriminacijom treba sagledati u kontekstu posljedica za društvo općenito i za samog pojedinca. Broj osoba starije dobi je u porastu, stoga je za očekivati da raste i ovisnost o tuđoj pomoći i njezi, što zahtijeva društvenu akciju u cilju prilagodbe i izgradnje potrebne infrastrukture, ali i promoviranja i ostvarivanja prava starijih osoba (Žganec i sur., 2007). Također, važno je poticati međugeneracijsku solidarnost ali i same starije osobe da šire svoje socijalne mreže i angažiraju se, ostvare svoje interese te se zajedno zalagati za društvo otvoreno za sve generacije.

LITERATURA

- Ajduković, D. (2008): Odgovornost istraživača i valjanost kvalitativne metodologije. U Koller-Trbović, N., Žižak, A. (ur.): Kvalitativni pristup u društvenim znanostima (str. 39-53). Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Bognar, L. (2007): Mladi i vrijednosti u procesu društvenih promjena. Osijek: Filozofski fakultet.
- Bosanac, G. (2009): Istraživanje o stavovima i razini svijesti o diskriminaciji i pojavnim oblicima diskriminacije. Zagreb: Ured za ljudska prava Vlade Republike Hrvatske, Ured pučkog pravobranitelja i Centar za mirovne studije.
- Bowd, D. A. (2003). Stereotypes of Elderly Persons in Narrative Jokes: Research of Aging, 25 (1), 3-21.
- Budimir-Ninković, G. (2004). Vrednosne orijentacije mladih i odraslih. Jagodina: Učiteljski fakultet.
- Calhoun, J.F., Ross Acocella, J. (1990): Psychology of adjustment and human relationships. New York: McGraw- Hill Publishing Company.
- Despot Lučanin, J. (2003): Iskustvo starenja. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Dozois, E. (2006): Ageism: A review of the literature. Calgary Health Region, Healthy Aging Committee. Calgary: Word on the Street Consulting. Ltd.
- Fitzgerald, J.M., Hyland, D.T. (1980): Perceptions of Development: A Comparison of Role-Taking and Attitudinal Measures, Research on Aging, 2(3), 351-366.
- Glass, C.J., Trent, C. (1980): Changing Ninth-Graders' Attitudes toward Older Persons, Research on Aging, 2(4), 499-512.
- Hagestad, G.O., Uhlenberg, P. (2005): The Social Separation of Old and Young: A Root of Ageism, Journal of Social Issues, 61(2), 343-360.
- Hummert, M.L., Garstka, T.A., Shaner, J.L., Strahm, S. (2005): Judgments about Stereotypes of the Elderly: Attitudes, Age Associations, and Typicality Ratings of Young, Middle-Aged and Elderly Adults, Research on Aging, 17(2), 168-189.
- Ilišin, V., Radin, F. (2002): Mladi uoči trećeg milenija. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, Zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Ivanov, L. (2005): Procesi prilagodbe u odrasloj dobi. U Lacković-Grgin, K., Čubela-Adorić, V. (ur.): Odabrane teme iz psihologije odraslih (str. 143-150). Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Kane, R.L., Kane, R.A. (2005): Ageism in Healthcare and Longterm Care, Generations. 29(3), 49-54.
- Koller-Trbović, N. (2009): Nezaposlenost u doživljaju i iskustvu nezaposlenih mladih u Hrvatskoj, Ljetopis socijalnog rada, 16(1), 91-110.
- Lacković-Grgin, K., Čubela-Adorić, V. (2005): Odabrane teme iz psihologije odraslih. Jastrebarsko. Naklada Slap.
- Magnusson, D., Duner, A., Zetterblom, G. (1975): Adjustment. A longitudinal study. New York: Halsted Press Book.
- Mesec, B. (1998): Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Milas, G. (2005). Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Nelson, T. D. (2004): Ageism: Stereotyping and prejudice against older people. MIT. Press.
- Neugarten, B.L., Eisdorfer, C., Lawton, M. P. (1973): The psychology of adult development and aging, American Psychological Association, 719, 311-335.
- Palmore, B. E. (1999): Ageism: negative and positive. New York: Springer.
- Palmore, B. E. (2001): The ageism survey: first findings, The Gerontologist, 41(5), 572-580.

- Pečjak, V. (2001): Psihologija treće životne dobi. Zagreb: Naklada Prosvjeta.
- Perišin, T., Kufrin, V. (2009): Ageizam u televizijskom mediju na primjeru središnjih informativnih emisija HRT-a, RTL-a i NOVE TV, Ljetopis socijalnog rada, 16(1), 29-51.
- Poon, L. (1995): Learning. In Madoxx, G. (ed.): The encyclopedia of aging (pp. 380-3819. New York: Springer.
- Porter, K., O'Connor, N. (1978): Changing attitudes of university students to old People, Educational Gerontology, 3(2), 139-148.
- Rix, E.S. (2006): Ageism – towards a global view a series of 3 seminars. Rad pripremljen za konferenciju: International Federation on Ageing Conference. 30th May – 2nd June, 2006. Copenhagen.
- Ryan, E., Szechtman, B., Bodkin, J. (1992): Attitudes toward younger and older adults learning to use computers, Journal of Gerontology: Psychological Sciences, 47 (2), 96-101.
- Rhodes, S.R. (1983): Age related differences in work attitudes and behavior: A review and conceptual analysis, Psychological Bulletin, 93(2), 328-367.
- Schaie, W.H., Willis, L.S. (2001): Psihologija odrasle dobi i starenja. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Simpson, G.E., Yinger, J.M. (1985): Racial and cultural minorities: An analysis of prejudice and discrimination. New York: Plenum.
- Šućur, Z. (2007): Kvaliteta života u Hrvatskoj - Regionalne nejednakosti. Zagreb: Program Ujedinjenih naroda za razvoj u Hrvatskoj.
- Vlada Republike Hrvatske, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti (2008): Program razvoja usluga za starije osobe u sustavu međugeneracijske solidarnosti od 2008. do 2011. Zagreb: Vlada Republike Hrvatske, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
- Zakon o suzbijanju diskriminacije. Narodne novine, br. 85/2008.
- Žganec, N., Rusac, S., Laklija, M. (2007): Trendovi u skrbi za osobe starije životne dobi u Republici Hrvatskoj i u zemljama Europske Unije, Revija za socijalnu politiku. 15 (2), 171-188.

AGEISM: EXPERIENCES OF OLDER PEOPLE

Abstract: Studies show that the percentage of ageism (discrimination against older people based on age) through the years not reduced. Given the increase in the share of the elderly population in all societies, it seems important to explore this issue from different perspectives in order to improve the status of elderly and recognition of their contribution to society. Therefore, the aim of this study was to examine the experiences and views of older people about prejudice and discrimination against them. Quota sample consisted of 12 elderly (65+) from the city of Zagreb. The minimum age was 65 years and above 84 years. Data were collected by semi-structured interview. The results of qualitative research indicate: 1) the environment unfavorable attitude toward the elderly (dissatisfaction with the attitude of society towards older people and the presence of prejudice and discrimination against older people in all age groups), 2) the causes of discrimination against older people (negative feelings among young people as a trigger discrimination against older; insufficient guidance for true values, inadequate education of young people by parents and schools and ways of older to younger), 3) prejudice against older people (prejudice about the character and intellectual abilities of older people), and 4) areas of discrimination older people (discrimination in the provision of services in the public sector). Therefore, it is important to work on a better education (especially of children and young people), direct contact with the elderly (enable meetings to exchange experiences and transfer of traditional and cultural values) and better media presentation of aging and old age. Also, it is important to work with the elderly in terms of their empowerment and development of positive self-image.

Key words: elderly people, prejudices, ageism